Bir Cumhuriyet Çocuğunun
Hayat Hikâyesi

TÜRK MİLLETİNE BORCUMUZ VAR

İdris Yamantürk

Hazırlayan:
Osman Çakır

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 1051
KÜLTÜR SERİSİ: 580

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-605-155-142-5

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: Nisan, 2014
3. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Kapak Fotoğrafı: Cemal Gülas Arşivi'nden

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: Matsis Matbaa Hizmetleri Sanayii ve Ticaret Ltd Şti
Tevfikbey mah. Dr. Ali Demircan Cad. No: 51 Sefaköy
Küçükçekmece-İstanbul
Sertifika Nu: 40421

İstanbul- 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Osman Çakır: 1951 yılında Ankara'nın Çamlıdere ilçesi Bayındır köyünde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da ve yine yüksekokul öğrenimini, 1976 yılında, Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi'nde tamamladı.

Toprak Reformu Müsteşarlığı ve TRT Genel Müdürlüğü'nde çalıştı. 1981 yılı Temmuz ayında, TRT Trabzon Radyosu'ndaki prodüktörlük görevinden ayrılarak serbest çalışma hayatına atıldı. 1981–1996 yılları arasında, Ankara Sitelerde orman ürünleri satıcılığı ve mobilyacılık yaptı. 1996 yılından 2006 yılına kadar da konfeksiyon sektöründe çalıştı. 2006 yılında iş hayatına son vererek kendi deyimi ile "emekli" oldu.

1967 yılında, Türk Ocakları gençlik kollarında başladığı milliyetçilik çalışmalarına Genç Ülkücüler Teşkilatı'nda devam etti. 1971–1973 yılları arasında Türk Ülkücüler Teşkilatı'nın Ankara şubesi başkanlığını yaptı.

1970–1979 yılları arasında haftalık yayımlanmakta olan *Devlet* gazetesinin İdari İşler Müdürlüğünü, yine bu dönem içerisinde *Töre-Devlet-Bozkurt* dergilerinde yazıları yayımlandı. Bu dergilerin yayın hayatına devamında gayretleri oldu. Töre-Devlet Yayınevi'nin kitap neşriyatı çalışmalarına katıldı. Ülkücü Memurlar Derneği Eğitim Sekreterliği görevinde ve *Ülküm* gazetesinin de yayınına katkıda bulundu. Burada da yazıları yayımlandı.

1986'dan sonra yeniden faaliyete geçen Türk Ocakları Ankara şubesinde ilk dönem görev aldı. Türk Ocakları yayın organı *Türk Yurdu* dergisinin Ankara'da yeniden yayına geçişinde (1989), derginin kuruluş organizasyonunu ve yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Bu görevini aralıklarla 10 yıl sürdürdü.

Ötüken Yayınevi tarafından basılmış "Nevzat Kösoğlu ile Söyleşi- Hatıralar yahut Bir Vatan Kurtarma Hikâyesi" adlı bir kitabı bulunmaktadır.

Evli ve üç çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

Takdim 11
Önsöz 15
İkinci Baskı İçin Önsöz 17

Birinci Bölüm
Çocukluğumun Hemşin'i

Çocukluk Dönemi 19
İlkokul Dönemi 24
Harp Yılları ve İzleri 32
Çocukluğumun Hemşin'inden Kalanlar 36

İkinci Bölüm
Erzurum'da Lise ve Harp Yılları

Erzurum ve Yatılı Okul Hayatı 45
Erzurum Lisesinden Manzaralar 55
İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Manzaraları 66

Üçüncü Bölüm
Teknik Üniversite ve İstanbul Günleri

Teknik Üniversite Günleri 75
Türk Kültür Ocağı ve Dernek Çalışmaları 84
Türk Düşünce Hayatına Damga Vuranlar 101
Talebe Cemiyeti Başkanlığı 106
Sosyal Faaliyetler 117
Staj Çalışmalarının Yansımaları 121
1950 Öncesi Bazı CHP Uygulamaları 130
1950 Sonrası Dış Politikadaki Bazı Gelişmeler 136

Dördüncü Bölüm
Hayat Mücadelesi Başlıyor

Okul-İş Münasebetleri 151
Askerlik Günleri 154
Nişan ve Evlilik 158
Ev ve Çalışma Hayatı 163

Beşinci Bölüm
1960 Öncesine Ait Bazı Değerlendirmeler ve İş Hayatı

1950'den-1960'a Türkiye'deki Bazı Gelişmeler 171
Eğitim Hayatındaki Gelişmeler 189
Güriş ile İş Hayatına Geçiş 192
1960 Öncesi Sosyal Çalışmalar 201

Altıncı Bölüm
1960 İhtilali Öncesi ve Sonrası

27 Mayıs İhtilaline Giden Yolda Tarafların Durumu 209
27 Mayıs İhtilali ve Yansımaları 218
Siyasetin Ortasında Ama... 223
Adalet Partisi'nde Genel Başkanlık Yarışı 230
Yaşanılan Yanlışlıklar 236
Yeni Bir İş Sahası Arayışı 242

Yedinci Bölüm
Ev ve İş Hayatından Kesitler

Evli Ankara Günleri: 1957- 251
1960-70'li Yılların İş Hayatından 261

Sekizinci Bölüm
Parsan'ın Kuruluşu ve Yurtdışı Seyahatler

Parsan'ın Kuruluşu 265
Yurt Dışı Gezilerilerinden İzler 273
Mesleki ve Sosyal Gurup Çalışmaları 282
Üç İş ve Üç Şahıs: Sabancı- Sazak- Bayar 286

Dokuzuncu Bölüm
1970'den 1990'a

12 Mart'tan-12 Eylül'e 295
Özal'lı Yıllar 302
İşlerimiz Ne Oldu? 310
Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Ne Oldu? 319

Onuncu Bölüm
1990-2000'li Yıllar ve Kayıplar-Kazançlar

Türkiye'nin Kayıp Yılları 323
Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Anlaşması 328
Benim İçin En Büyük Kayıp: Türkân 331
Sovyetler Birliği'nin Dağılması 334
Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Durumu 341
Doğu Türkistan ve Çin 348
Bölücülük-Terör ve Kürtçülük 350
Değişen Türkiye Manzaraları 354
Turizmde Yerimiz Neresi? 358
Özelleştirme ve Asil Çelik 359
Marmara Depreminin Etkileri 361
Batılı Ülkelerle Yapılan İşlerin Faydaları 364

Onbirinci Bölüm
Orta Doğu Ülkeleri ile İşlerimiz

Arap Ülkelerine İş Yapma Zorluğu 369
Suudi Arabistan 369
Irak 371
Libya 378
Suriye 384
Birleşik Arap Emirlikleri 385
Bir Orta Doğu Değerlendirmesi 389

On İkinci Bölüm
Yeni Bir Yüzyıl ve Yeni İş Alanları

Yeni Bir Yüzyıl 395
Milenyumun İşleri: Enerji 399
Maden 405

On Üçüncü Bölüm
Yılların Deneyimi ve Gençlere Tavsiyeler

Ortaklık Kültürü 409
İş Hayatı ile İlgili Duygu ve Düşünceler 414
Gençlere Bazı Öğütler 423

On Dördüncü Bölüm
Herkesin Bu Millete Bir Borcu Var

Türk Milletine Borcumuz Var 427
Hemşin ve Hemşinliler Hakkında Birkaç Söz 433

Dipnotlar 439
Dizin 450
Fotoğraflar 457

TAKDİM

Herkesin Kendini Bulacağı Bir Resim

TÜRK OCAKLARI eski genel başkanı ve Ankara Ticaret Odası meclis başkanı Nuri Gürgür; *"İdris (Yamantürk) ağabey hayatını yazmak istiyormuş, bu işi senin yapabileceğini kendisine söyledim"* dediğinde, 2012 yılının Ağustos ayı idi.

İdris Yamantürk kimdi?

Aynı camianın insanlarıydık, ama birbirimizi hem tanıyor hem tanımıyorduk. İdris Bey, benim için Türk Ocağı'ndan ağabeylerimizin ağabeyiydi. Aramızda 25 yıllık bir yaş farkı vardı. Şahsi bir tanışıklığımız ve karşılıklı bir sohbetimiz hiç olmamıştı.

Nuri Bey'in bu sözü üzerine görüşme gününe kadar geçen üç aylık süre içinde İdris Yamantürk hakkında sanal ortamdan ve dost çevremizden malumat toplamaya başladım. Şahsı, ailesi, sahip olduğu firmaları, yaptığı işleri, kısaca hayatı hakkında bilgiler edinmeye çalıştım. Kendime göre bazı bilgiler edinmiş, en azından neler soracağımı ve nasıl bir yol takip edeceğimi kafamda şekillendirmiştim.

İdris Bey'in karşısına, Nevzat Kösoğlu ile yapmış olduğum söyleşi neticesinde ortaya çıkan "Bir Vatan Kurtarma Hikâyesi" kitabının yazarı, Osman Çakır kimliği ile çıkıyordum. O da beni hiç tanımıyordu. Hiç tanımadığı bir kimseye

hayatını, hatıralarını hatta sırlarını anlatacaktı. Aynı tezgâhın ürünü idik, ama acaba doku uyuşması olacak mıydı?

> *"Benim altı satırı geçen bir yazı hayatım yoktur. Konuşmaya gelince: Düzgün cümleler kurarak konuşma gibi bir yapım da yok. Onun için, neyi nasıl ve ne kadar konuşurum onu da bilemem. Kendisine çok saygı duyduğum Süleyman (Demirel) Bey hatıralarımı yazmamı istedi. Benim bu konuda ne bir hazırlığım ne de bunu yapacak bir birikimim var"* diyerek 10 Kasım 2012 tarihinde konuşmalara başladık.
>
> *"Olmazları, olumsuzları da söylemeyeceğim. İleri geri konuşarak kimseye hakaret etmeye, hiç kimseye de yapmadığı bir şeyi yaptı deme gibi bir niyetim yok. Ben bu kitabı bir hizmet yapmış olmak için konuşacağım. Bir hizmet olmayacaksa konuşmak dahi istemem. Okuyan olursa ne âlâ. Okumayan olursa da tarihin tozlu sayfalarına kalır."*

Kitabın yazılmasının amacını da böyle özetledi.

***

Bu kitap çalışmasını da bir nehir söyleşisi şeklinde yapmak niyetinde idim. İdris Bey, her ne kadar kendisini işlerinden soyutlayarak bu işe endekslemişse de çalışma programını yine kendisi belirledi. *"Ben bu işi bir an evvel bitirip kafamdan atmak istiyorum. Haftada dört gün, pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri her gün saat 12-17 arasını zamanımı sana ayıracağım ve dışarıya telefon görüşmeleri de dâhil kapalıyım"* diyerek bu işi bir görev saymış, kendisini de bu işe vakfetmiş gibiydi.

Gün ve saatlerle belirlenen çalışma süreleri aslında benim işimi biraz zorlaştırmıştı. Bu tarz söyleşilerin belirli aralıklarda sabırla, tabiri caiz ise "sindire sindire" yapılması gerekiyor. Günlük görüşmelerin tekrar dinlenilmesi ve bir sonraki görüşme için notlar alınması icap ediyordu. Böylece bir sonraki günün konuşmaları ile de onu bütünlüğü sağlanmış oluyordu. Günler ve aylarca bu şekilde devam eden çalışma sonucunda kitap da tamamlanmış oluyordu.

Bu çalışmaya başlarken okuyucuya vermek istediğim mesajlardan birisi de İdris Yamantürk ve GÜRİŞ Holding'in şahsında Türk sanayii ve sanayicilerini, Türkiye'de sanayiciliğin gelişmesini ve bu gelişmeler sırasında duyulan sıkıntıları, Türkiye'nin bulunduğu yeri ve bir başarının hikâyesini öne çıkartmaktı.

Haftada dört gün bir program dâhilinde konuşmalarımızı sürdürdük. Bu konuşmalar sırasında enteresan bir konu açıldığında, İdris Bey'in çok daha rahat konuştuğunu fark ettim. Hatta en verimli konuşmaların da bu sayede ortaya çıktığını belirtmek isterim.

Konuşma ve çalışmalarımız böyle bir tempo içine girince bir nehir söyleşisi olmaktan çıktı, sohbet tarzına döndü. Ama konuşulanların her birisi tarihe geçecek ve yaşayanlar ile gelecek nesillerin ibret alacakları sözlerdi.

Okuma yazma oranının yüzde beşler seviyesinde olduğu bir Türkiye'de günde on iki kilometre yolu yaya yürüyerek okul hayatına başlayan, çalışma hayatında ise kendi ifadesiyle "Yürü ya kulum" diyen bir sesin arkasından koşarak başarıya ulaşmış bir iş adamı ve Türkiye Cumhuriyeti ile yaşıt, doksan yıla yaklaşan bir ömrün sahibi vardı. O halde bu kitap "Bir Cumhuriyet Çocuğunun Hayat Hikâyesi" olmalıydı.

İdris Bey, Allah uzun ve sağlıklı ömürler versin, şu anda 88 yaşını aşmış bir kimse. Ben bu kadar sağlam bir muhakeme ve hafıza ile karşılaşacağımı hiç zannetmiyordum. O yaşın üçte ikisine sahip insanlar bile "anlat" dediğinizde, ancak bildiklerinin üçte birisini net ve doğru olarak hatırlayabiliyorlar.

İdris Bey'e, bazı isimleri sorduğumda veya kendisi bazı isimler söyledikçe, soyadlarını daha sonra buluruz diyordu. Hakikaten daha sonra söylenilen isimlerin yerini zamanını, mekânını, birbiriyle bağlantısını, soyadını vs. buldu. Sağlam bir hafızası vardı. Belki kronolojik bir anlatımı yoktu ama olayları ve kişileri gayet net olarak anlatıyordu. Zorlandığı anlarda da "bulurum" diyordu.

Bu görüşmeleri iki ay bir süre içinde yüz saatlik bir video kaydına aldık. Bütün hayatını konuştuk. Her şeyi konuştuk. Belki hiç sorulmaması gereken soruları da sordum.

Başlangıçta o da her şeyi söyleyip söylememekte tereddütlü idi. İdris Bey'in; *"Ben yalanı sevmem. Ömrümde yalan söylemedim sözü belki çok iddialı olur, ama hep doğruyu söyledim. Ama her doğruyu da söylemedim."* sözü

genel prensibiydi. Her doğruyu bana da söylediği kanaatinde değilim. Ben de bütün konuşulanları yazıya aktardığımı söyleyemem.

Konuşmaları İdris Bey'in hayatı içinde bir zaman sırasına koyarak yazılı metin haline getirdim. Bu metinleri İdris Bey'in denetiminde, kişi-tarih-zaman hataları var ise bunları düzeltme yolunu seçtik.

İdris Bey, hazırlanan metinler içinden kendisi, ailesi ve iş hayatı ile ilgili kısımları büyük ölçüde "makaslama" yolunu seçerek çıkarttı. Sebebini ise *"Bunlar benim hayatım ve benim yaptıklarım. Oysa beni değil bizi anlatmak istiyorum"* şeklinde bir mazeret sundu.

Şahıslarla ve müesseselerle ilgili olarak bir söz ve kalem kavgası oluşturabilecek konulardan ve isimlerden mümkün olduğu kadar uzak durmaya çalıştı. Kitabın sonuna bazı dipnot veya açıklamaları ben ilave ettim. Bunların bir kısmı anlatılanları destekleyici, bir kısmı da maksadın anlaşılabilmesi için okuyucuya sunulan bilgilerdir.

Kitabın adını başlangıçta **"Çarıktan Uçağa"** koymayı düşünmüştüm. Ama İdris Bey *"Her insan ülkesine borçlu doğar. Bu borç, bu ülkeye, bu toprağa, bu millete hizmet borcudur. Genç nesillere bunu hatırlatmak istiyorum"* diyerek kitabın adının **"Türk Milletine Borcumuz Var"** olmasını istediler.

İdris Yamantürk'ün hayat ve hatıralarının anlatımları bir konuşma üslubu ve bir tertip içinde okuyucuya takdim edilmiştir. Söz ile yazı dili arasında meydana gelebilecek hatalar var ise bu bana aittir. Ben bu kitabın neresindeyim sorusuna cevabı okuyucular başlıklarda ve satır aralarında bulabilirler.

On üç bölümden meydana gelen bu kitap ne bir tarih ne bir sosyoloji ne de bir siyaset kitabıdır. Dolu dolu yaşanmış ve bir daha da yaşanılamayacak bir hayatın yansılardır. Bu kitap İdris Yamantürk'ün şahsında o devir insanlarının yaşanmış öyküleridir. Biz *"Bir Cumhuriyet Çocuğunun Hayat Hikâyesi"* demiştik ama Cumhuriyet Türkiye'sine ait bu resim karelerinin içinde herkesin kendisini bulması mümkündür. Okuyucuya saygı ile sunulur.

Ankara-10 Ocak 2014

OSMAN ÇAKIR
osmancakir51@hotmail.com

Önsöz

Hayatımın hiçbir anında hatıra yazmadım ve yazmayı da düşünmedim.

Son yıllarda hatıralarımı yazmamı isteyen dostlarıma da "Milletimizin %99'u Müslüman'dır, ama Kur'an okuyan çok az. Milletimiz Cumhuriyetin nimetlerinden faydalanıyor, ancak Atatürk'ü tanıyanlar ve Atatürk'ü okuyanlar da çok az. Beni niçin okusunlar? Bu sebeple yazmam" dedim.

İki sene kadar önce 9. Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel'i ziyaretlerimin birinde, Sayın Demirel de hatıralarımı yazmamı istedi ve kendilerine yukarıdaki cevabı verdim.

Ancak, Sayın Demirel "yazmalısın" deyince fikrimi değiştirdim ve 90 yıla yaklaşan maceralı ömrümde hatırımda kalanları, bir söyleşi halinde Osman Çakır Bey'e anlattım. Kendi hayatımı ve yaşadıklarımı anlatmaktan çok aziz Türk milletinin ve ülkemizin içinden geçtiği ve benimde bir kısmını yaşayarak geldiğim yılları anlatmak, başta ailem ve haleflerim olmak üzere bu kitabı okuyanlara mal etmek istedim. İsteyenler kendilerine bir mesaj çıkarabilir ise mutlu olacağım.

Eğitim hayatında ailemin fedakârlığına ve ayrıca binlerce genci parasız yatılı veya burslu okutmayı bir Milli Eğitim politikası haline getiren devletimize, şükran borçluyum.

İş hayatında geldiğim noktada en büyük emeğin sahibi olan eşim Türkân Yamantürk'ü, rahmetle anıyorum.

İDRİS YAMANTÜRK
Ankara, 16 Ocak 2014

İkinci Baskı İçin Önsöz

Bu kitabın birinci baskısının %90'ı dost ve bana ulaşabilenlere verilerek dağıtılmış olup tamamen tükenmiştir.

Kendi hayatını bu kitaptan bulan dostlar tanıdım.

Bu husus, Türk Milletine Borcumuz Var'ın hedefine ulaştığının işaretleridir.

Kitapta bazı düzeltmeler yaparak ve Hemşin'e dair ufak bir ilave yaparak yeniden bastırıyoruz.

Bu vesile ile belirtmek isterim ki, gelişen şartlar, borcumuzu azaltmıyor. Tam tersine artırıyor. Dolayısı ile hepimizin daha fazla çalışmak zorunda olduğumuzu hatırlatmak istiyorum. Saygılarımla.

İdris YAMANTÜRK
Ankara, Aralık 2016

BİRİNCİ BÖLÜM

Çocukluğumun Hemşin'i

Çocukluk Dönemi

Divânü Lügati't-Türk'ten İki Bin Kelime

Altmışaltı yaşındaki bir babanın beşinci karısının ilk çocuğu olarak 1926 yılının "kiraz ayında" yani haziran ayının sonunda doğmuşum. Nüfusa da çok erken yazdırmışlar. Hem de yedi sene önce. Okula başlayabilmem için önce yaş tashihi ile işe başlanmış ama yine de doğrusu yazılmamış. 1926 doğumlu olduğum halde kayıtlara doğum tarihim 1 Şubat 1928 olarak yazılmış.

Eskiden, bizim oralarda kazaya (ilçeye) giden birinin eline hemen bir kâğıt tutuşturulur, filancanın şu, şu çocukları doğdu, adı da budur denirmiş. O da nüfusa kaydettirir, ama kiminin adı, kiminin de yaşı yanlış yazılırmış. Yahut da daha önce doğup ölmüş olanın yerine bir de bakıyorsunuz ki, -kayıttan düşürülmediği için- siz yazılmışsınız. Kimlik, adıyla, sanıyla üzerinize giydirilmiş. Artık o, siz olmuşsunuz.

İşin doğrusu ise nüfus memurunun ferasetine kalmış. Sahile inmek, ilçeye gitmek hiç de kolay değil. Güya Karadenizliyiz ama bizim oralarda denizi hiç görmeden ölenler var. Ben bile denizi on bir yaşımda gördüm.

Anneme ne zaman doğduğumu sorduğumda, "kiraz mevsiminde" dedi. Eski takvim hesaplarında aylar 13 gün geriden gelir. 15 Haziran denilmişse bu aslında 28 Haziran'dır. Haziran ayı da kiraz mevsimine denk gelir. Ben de bu ayın sonunda doğmuşum diye kabul ediyorum.

Çamlıhemşin ilçesinin Konaklar mahallesine bağlı Ortan Köyü'nde, yerleşik 6 hane Gülaboğlu ailesi var. Konaklar mahallesinin eski adı ise Makravis'ti. Ortan köyünün kalan 10 hanesi ise eski adı Küşüve olan bugünkü Yolkıyı köyüne bağlı bulunuyordu. Son zamanda Ortan da muhtarlık olan 16 hanelik bir köydür. Altısı bizim ailedir. Yani Gülapoğlu ailesi. Soyadımızdan da anlaşılacağı gibi biz İran üzerinden gelmişiz. "Gülap" Farsça bir kelime. "Çiçek suyu" demek!

Anlaşılan o ki; soyadımızla gelmişiz bu topraklara. 1715 tarihinde Molla Osman Gülapoğlu'na hitaben yazılmış o günkü Nahiye Müdürünün bir tezkeresi var, bir evrak. Vesikada bir arazi meselesinde onun haklı olduğundan bahsediyor. Önce bir başka köye gelmişiz. O köyde bir müddet kaldıktan sonra da Ortan'a gelmişler. Benim araştırmama göre 1600'lerde Hemşin'e gelmişiz. Osmanlıcayı biliyorum diyenlere tercüme ettirdim. Onu Latin harflerine çevirdiler, ama doğru dürüst de bir çeviri olmadı.

Soyadı kanunu çıktığında ağabeyim Yamantürk'ü seçiyor. Niye Yaman, Yamanlar, Yamanoğlu değil de Yamantürk, onu bilemiyorum. Ama güzel bir soyadı almış.

Bizim sülalede 8 ayrı soyadı var. Bunlar: Yamantürk, Gülay, Gültan, Gülap, Güllap, Gülapoğlu, Ortan ve Atakcan.

Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı ***Divânü Lügati't-Türk***'te[1] bulunan iki bin kadar kelime; ön ek, son ek alarak Hemşin'deki konuşma dilimize girmiş. Sözlükte yani ***Divânü Lügati't-Türk***'te de onları işaretledim.

Evet. O lügatte ön ek ve son eklerden meydana gelen iki bin kelimelik bir hazine var. Bir köylü için bu miktar çoktur. Erzurum'da da kullanılan iki kelime: Birisi "alaf" hayvan yemi demek. Diğeri ise "kulun". Atın, süt emen yavrusuna *kulun*, 2-3 yaşlarındaki yavrularına da *tay* denir. Bunların ikisi de bizde aynen kullanılırdı. Bunlar lügatte var.

Hemşin'de Türkçe adlarla anılan başka köyler de var. Kavak, Sirt, Hala, Mollaveis, Cat, Meydan, Kale ve Başhemşin gibi. Bunun üzerinde niye duruyorum. Bazılarının, Hemşinliler Ermeni'den dönmedirler diye iddiaları var. Ermeni'den dönmeyseler 1072'de yazılan ***Divânü Lügati't-Türk***'te geçen Türkçe kelimeleri kimden öğrendiler. Kaldı ki, Gülapoğulları var, Mollalar var. Bizim köyde, ama başka mahallede başkaları da var. Biz altı aile değil belki yüz aileyiz Türkiye'de.

Erzurum'da var, İstanbul'da var, İzmir'de var. Tumanoğulları ailesi var. Tuman biliyorsunuz don-elbise demek. Ama Tumanoğulları çok kalabalık. Bizim muhtarlıkta iki aile var. Yolkıyı köyünde beş ila altı aile var.

Biz, Hemşin yöresinin ilk sakinleri değiliz. Sonradan yerleşmişiz. Bizden önce Ermeniler, onlardan önce de Cenevizliler falan varmış. Molla unvanı da çoktur. Bizim ailede de üç tane Molla ismi var. Bunlar İran üzerinden gelme olduğumuzun birer delili. Benim bildiğim, bizim Türklerde molla diye bir şey yoktur. Molla Osman, Molla Behlül, Molla Memiş bilinen meşhur isimler. Annemin babasının adı da Molla Mahmut'tur.

66 Yaşındaki Bir Babanın Beşinci Karısının Çocuğu: İdris

Ben doğduğumda babam 66 yaşında imiş. Annemin ilk çocuğuyum. Ama benim annem babamın beşinci karısı. Diğer dört hanımı da vefat etmiş. Babamın birinci karısından hiç çocuğu olmamış. İkinci karısından bir kız doğuyor. Diğer kardeşlerimin hepsi üçüncü karısından. Ondan da beş erkek iki kız kardeşimiz var. Dördüncü hanımından da çocuk olmuyor. Beşinci karısından yani annemden ben ve bir kız kardeşim doğuyor. Toplam on kardeş.

Babamın evliliklerinin hepsi de ölümler dolayısıyla yapılan evlilikler. Yani hiç birisinde iki eşlilik yok. Kardeşlerimin, doğum sırasına göre isimleri; Havva, Yunus, Niyazi, Şefika, Nazım, Tahsin, Meyrem, Mehmet, İdris ve Fatma'dır.

Annem, bize aşağı yukarı 5-6 saatlik -yayan- mesafede ve daha batıda bir köyden, Bodullu köyü ve Kamiloğluları sülalesinden. Bize göre Fırtına deresinin daha batısı. Oraya Uskürt dağı denilen bir dağı aşarak gidiliyordu.

Dedem Hüseyin (babamın babasını)'i hiç tanımadım. Çünkü ben doğduğumda babam 66 yaşındaydı. Amcalarımı da tanımadım. Ama beş adet halam vardı ve hepsi sağdı. Bunların içinde 95 yaşına kadar ve daha fazla yaşayanlar oldu. Onları tanıdım. Halalarımın adları da Fatma, Nesibe, Sultan, Ayşe ve Firdevs'tir.

Annem **Zeliha**; Molla Mahmut Efendi denilen bir adamın kızı. Annemin babasını da tanımadım. Dayılarımı da tanıma şansım olmadı. Çünkü iki tanesi ben doğmadan yıllar önce Sarıkamış'ta şehit olmuşlar.

Babam **İlyas Bey**, vakti zamanında Rusya'da çalışmış. Orada fırınları varmış. Kardeşleri erken öldüğü için hem gurbeti hem de köyü idare etmiş. Hemşin'de erkeksiz ev olmaz. Bu sebeple hep Rusya'ya gidip, gelmiş. Geldiği zaman da oradaki mallarını satmış. Gitmiş bu sefer yeniden, iyi çalışmayan bir fırın almış, onu işler hale getirmiş. Kârlı hale getirmiş, geleceği zaman da tekrar satmış. Kimseye de emanet edememiş.

Babam, eve birileri geldiğinde beni de yanında oturturdu. Bizim Hemşin'de birçok evin bir misafir odası vardır, odanın da şöminesi. Bu misafir odalarında bizim vazifemiz, (çocukların) omuzunda havlu, elinde leğen diğer elinde ise ibrikle misafirin eline su dökmekti. Babam ve annem mütedeyyin insanlardı.

Babam öldüğünde on yaşında idim. Kaza sonucu öldü. Yoksa bizim aile uzun ömürlüdür. Babam sağken bizim eve çok insan gelip giderdi. Gelen giden dediğim, misafir kişiler. Yoksa insanlar Allah'ın dağına niye gelsin ki? Ancak tahsildarlar gelir. O dönemlerde uygulanan vergi için hayvanları kayda geçiren memurlar gelirdi. Arada, bu hayvanlar doğru yazıldı mı diye kontrole gelenler olurdu. Geldiklerinde de bizim evde kalırlardı.

O günlerde bizim oralarda koyunun bir tanesi bir liraydı, ama vergisi 60 kuruştu. İnek üç, vergisi ise 90 kuruştu. Millet yazdırmamak için kendi malını dağa kaçırırdı. Malını satılığa çıkardığında da alan olmazdı.

Yani bir nevi varlık vergisi o zaman da vardı. Devletin başka geliri yoksa ne yapabilirdi? Bunu varlık vergisini müdafaa için değil, devletin başka çaresi olmadığını belirtmek için söylüyorum. Gelen tahsildarlardan biri de rahmetli valilerimizden Ahmet Faik Günday'ın kardeşi İbrahim Günday'dı.

Bizim köyde iki yol vardır. Birisi evlerin yanından geçer, diğeri de üst taraftan. Ama iki yol da bizim evin üstünde birleşir. Babamın vefatından sonraki günlerdeydi, tahsildar İbrahim Bey'i gördüm. Yanına gittim ve:

-İbrahim amca bize niye gelmiyorsun. Babam öldü ama bizim ev açık, dedim. O da "Gelirim şimdi geçmem lazım" dedi, ama bir daha da gelmedi. Herhalde ben çocuk olduğum için. Çünkü erkek olarak bizim evde sadece ben (10 - 11 yaşında) vardım.

Babam vefat ettiğinde ilkokul ikinci sınıftaydım. Babamla ilgili hafızamda kalan bilgiler bundan ibaret, ama ondan kalan bazı sözler benim de prensibim olmuştur.

"**Mesul olmadığın işle meşgul olma.**" sözü babamın prensiplerindendi. Babam kendisine ait olmayan hiçbir işle meşgul olmaz, hatta dönüp bakmazdı bile.

Bu söz benim için de hayat prensibi olmuştur. Bazen çocuklar soruyorlar. "Baba ne var ne yok?" diye. Ben Anadolu Ajansı mıyım? Ben bana ait olmayan işlerle meşgul olmam bilmiyor musunuz, diyorum.

Babamdan kalan ikinci bir davranış şekli ise; kendisi fakir olduğu halde hiç fakirliğini hissettirmedi. Herkes kendisini zengin zannediyordu. Hâlbuki babamdan bana kalan bir tek miras var, o da yamalı bir kadife pantolon. Öldüğünde yastığının altından sadece beş lirası çıktı. Bize kalan miras oydu. O da cenazesini kaldırmaya yetti. Ama bütün bunların içinde babam haysiyetini korumuştu. Allah rahmet eylesin.

Mükemmel bir insan olan babamdan aldığım iki miras vardı. Birincisi onun çocuğu olmak. İkincisi ise kendisinden küçük kız kardeşleri geldiğinde ayağa kalkmasıydı.

Liseyi bitirinceye kadar her yaz köydeydim ve **İlyas'ın oğlu** olarak itibar gördüm.

İlkokul Dönemi

Okumaya Her Gün 12 km Yol Yürüyerek Başlıyorum

1934-35 öğretim yılında birinci sınıf talebesi olarak bugünkü Çamlıhemşin ilçesinde okula başladım. Çamlıhemşin'in o yıllardaki adı Vicealtı'ydı ve küçük bir yerdi.

Vicealtı nasıl bir yerdi?

Vicealtı'nda bir ufak bakkal dükkânı vardı, içinde doğru dürüst bir şey yoktu. Bir-iki akide şekeri ile biraz tuz, gaz, sigara vs. Belki de bir iki defter-kalem. İki tane de demirci dükkânı vardı; nal, mıh yaparlardı, ama hazırda, tezgâha koyayım da satılsın şeklinde değil, siparişle yapılırdı. Jandarma karakolu vardı, ama pek iş düşmezdi. Bir de üç derslik iki sınıflı ve tek öğretmenli bir ilkokul.

Şimdiki nesil bu üç sınıflı iki derslik tek öğretmenli eğitimi bilmezler. Usul şöyleydi: İkinci ve üçüncü sınıf talebeleri bir sınıfa alınır ve orada müşterek ders görülür. Bu sınıftakilerin içinden en çalışkan talebeyi de birinci sınıfın başına gönderilir ki, onları eğitsin. Üçüncü sınıfı bitirenlere de diploma verilirdi. Bu sınıflarda bile olsa okumanın yolunu bulduğum için kendimi şanslı sayıyorum.

Çamlıhemşin'deki 16 yerleşim yerindeki köylerden sadece ikisinde üç sınıflı ve tek öğretmenli okul vardı. Ben ikinci sınıftan üçüncü sınıfa geçtiğim sene bir üçüncüsü açıldı. Bu söylediğim o günkü Çamlıhemşin ilçesindeki durum. İki tane üç sınıflı okul!

Öğretmenler de galiba bir tanesi müstesna vekil öğretmenlerdi. Çoğunluğu ortaokul mezunu insanlar. Bizim köye en yakın okul Vicealtı'ndaydı ve bize

5-6 km mesafedeydi. Bir buçuk saatte yürüyerek gidebiliyorduk. O okula gidebilmem için 8 yaşını bitirmem gerekti. Karlı günlerde 80-100 santim karda, 12 km yol yürümek, kolay değildi.

Ayağımızda Çarık Elimizde Odun

Okulda ısınma odun sobası ile yapılırdı. Her sınıfta da bir tane soba vardı ve herkes odununu koltuğunun altında getirirdi. Defter kalem götürmesek bile odunu mutlaka götürmek zorundaydık.

O zaman ülke olarak kendimize ait fazla hiçbir şeyimiz yoktu. İthal defter kalem ile okula başladım. Kâğıt fabrikası sonradan cumhuriyetin başlarında kuruldu. Kurşun kalem de 1970'lerden sonra yapıldı.

Okula gitmek için her gün 10-12 km'lik yolu yürümek zorundaydık. Ayaklarımızda ise "çarık" bulunurdu. Çarık, ama her zaman da yeni çarık değil. Eskiyince içine yama koyardık.

Çarıklar ham deriden yapılır. Bizde kesilen hayvanlar; öküz, inek cinsidir. Onların derisine de gön denir. Ham deri gerilir, tuzlanır ve kurutulur. 20 santim genişlikte uzun uzun kesilir. Sonra insan ayağına uygun çarık haline getirilirdi. Millet bulursa çarık giyer, bulamazsa yalınayak gezerdi. Ben ayakkabı giydiğimde 11 yaşımda idim.

Bizim köyden Pazar (şu anda Rize'nin ilçesi)'a sürekli gidip gelenlerdendim. Demircilerin Osman amca diye birisi vardı. Takunya ile gidip gelirmiş. Sekiz saat gidiş, sekiz saat gelişi olan bu yol, takunya ile gidip gelinir mi? Hem de dağ tepe aşarak. Ama o gidermiş. Aksi takdirde yalınayak gidip gelecek.

Ayağımıza koyunyününden örülmüş çorap giyerdik. Bir çorabı kaç yıl giydiğimi hatırlamıyorum ama bildiğim bir şey varsa, topukları ya da burunları eskidi mi bizim orda cağ derler 4 tane küçük şiş, beşincisi de örmek için kullanılır, onunla tamir yapılır. Hani bir atasözümüz var ya. Bir iplik çeksen kırk yama dökülür, diye. İşte öyle bir hayattı.

Çocukluğumun Hemşin'i

Hiç şüphesiz ki; herkes doğduğu yerleri sever. Bundan tabii bir şey olmaz. Ama ben Hemşin'i bir başka seviyorum. Hemşin'in bir başka özelliği vardır. Orada hiç adlî vaka olmaz. Hırsızlık olmaz, ırza geçme olmaz. Arazi kavgası olmaz.

İlk ilçe olduğunda hâkimlerin orada durmak istemediklerini, hiç dava gelmediği için tayin olmak istediklerini biliyorum. Bu sıralarda Çamlıhemşin'de mahkemeye gerek olmadığı düşünülerek, adliye bir başka ilçeye nakledildi. Doğduğum ve çocukluğumu yaşadığım Hemşin'i seviyorum ve diyorum ki: Bir daha dünyaya gelecek olsam yine Hemşin'de ve aynı ana ve babanın evladı İdris olarak dünyaya gelmek isterdim. Ama yalın ayak olmasa iyi olur!

Hemşin'e yol gittiği vakit, bizim bu ahlakımız kalacak mı diye çok söylendim. Endişe ettim.

Köyümüz insanı, civar köylere veya kasabalara giderken insanların ve katırların gidip gelerek iz yaptıkları patika yolları kullanırdı. Bir dağ aşarak, öteki dereye oradan bir başka dağ aşarak bir başka dereye veya vadiye inerdiniz. Kanlıboğaz dağını aşarak Pazar'a ulaşırdınız.

Üçüncü sınıfta okulu bitirdiğimde diplomamı almak için fotoğraf lâzımdı. En yakın fotoğrafçı Pazar'da ve oraya gitmem gerekiyordu. Pazar'a gidiş geliş iki gün. Bir fotoğraf çektirmek için iki gün yol yürümek zorundasın.

Resim çektirmeye veya bir başka iş için Pazar'a gittiğinizde de handa ve tahtadan bir sedirin üzerinde sabahlardınız. Üstümüzde örtü falan yok. 1936-1937 yılları ve on bir yaşındaydım. Şimdi torunlarım "dedeciğim bir resmimi size gönderiyorum" diyor ve bir de bakıyorsunuz o poz anında cep telefonunuza geliyor.

Pazar o zaman da ilçe idi. Torpilliydi. Ortaokulu bile vardı. O zamanın yöneticilerince imtiyazlı bir yerdi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinin hocalarından Profesör Tahsin Bekir Balta Pazar'lıydı. Bugün, Pazar'dan yeni gelmiş gibi konuşurdu. Hâlbuki yurtdışında da okumuştu.

Hemşin ise ufak bir nahiye! Biz Pazar'dan ne alırdık. Çarıklık gön alırdık. Deri, tuz alırdık, gaz alırdık. 12 yaşında evimizin mesuliyeti bana kaldı. Katır-

cılık yaptım. Hem okudum hem de yazları çalıştım. Böyle şişman da değildim. 50 kiloydum.

Pazar'a bu alışverişlere gittiğimde orada bakkalı olan bir adam vardı. Adını unuttum. Ondan üç defa şu teklifi aldım.

"İdris gel, benim evladım ol. Dünyanın neresinde istersen seni okutayım" derdi. Herhalde o günün şartlarına göre varlıklıydı.

Ben de ona her seferinde,

-Amca ben babamın oğlu olmak istiyorum, diyordum. Babam vefat etmişti. Kendisinin de evladı vardı, ama üç defa bana bu şekilde teklifte bulundu. Lise son sınıfa kadar, bu katırcılık işine devam ettim.

Köyde bir erkeğin yapabileceği her işi yaptım. Bazen Hemşin'de bir erkeğin yapmadığı işi de yaptım. Hemşin'de erkekler sırtına sepeti alıp yük taşımaz, ot getirmez. Annem yapıyorsa ben de yaptım. Ablam yapıyorsa ben de yaparım dedim, yaptım. Hiç de pişman değilim. Hep resimlerde veya filmlerde görüyoruz. Karadeniz'de kadınların sırtında sepetler veya yükler. Erkeklerin taşıması ayıp mı? Ayıp değil, ama bir hamal bulmuşlar, ben bunu hamallık olarak hiç düşünmedim.

Bir genç kız 4-5 saatlik yolu tek başına gidebilirdi. Yolda başka başka köylerden kimselerle karşılaşırlar, ama kimse gözün üstünde kaşın var, demezdi. Bizim oralarda kadınların yüzü açık, başları kapalıdır. İşyerimizin ilk merkez binasında bir resim var. Tipik bir Çepni kıyafetidir o, bizim Hemşinli kadınların resmidir.

Medeniliğin Ölçüsü Denize Olan Mesafe!

Bize göre daha yukarılarda Kaçkarların tepelerine yakın köyler var. Oralardan sahile inmek için yirmi saat yürümek gerekir. ODTÜ'nün kurucularından rahmetli Prof. Dr. Mustafa Parlar, bizim oralıdır. Kendisiyle Erzurum'da aynı lisede okuduk. Benden üç sene önceydi. Aramızda bir espri konusu vardı. Bir gün dedim ki: Mustafa, ben senden daha medeniyim.

"Neden?" dedi.

Senin köyün denize 20 saat benimki 8 saat dedim. Denize daha yakın olan daha medeni olur dedim. "Şunun söylediğine bak" derdi. Hatta bizim Çoruh vadisindeki bazı köyler senede bir kere Kaçkarları aşma fırsatı bulabildikleri için 3-5 katırlık kervanla gidip Pazar'dan alışveriş yaparak geri dönerlerdi. Fırtına Deresi, Ardeşen'e akardı ama dere boyu yol yoktu. Sonradan yapıldı.

Yaz ayında iki defa göç yaşardık. Birisi mezraya, diğeri de yukarı yaylaya. Aşağı yukarı 2.500 metre yükseklerde yaylalarımız vardı. Her sene iner-çıkardık. Yayla mevsimimiz de dört-beş ay sürerdi.

Köyümüzün olduğu yer deniz seviyesinden 400-500 metre kadar yüksektedir. Bu sebeple yazın çok sıcak ve rutubetli olur. Bir de çoluk çocuk meyve yiyerek perişan oluyor. Bizim Hemşin'de her ev 10-15 tane inek besler, yayla mevsimi geldiğinde de civardaki bütün köylüler yaylaya giderdi.

Bizim oradaki ineklere ben atlet diyorum. Biz mi inekleri besliyorduk inekler mi bizi besliyordu tam karar vermiş değilim ama sırtında taşıyarak getirdiğin otlarla ineği nisan ortalarına kadar ahırda beslemek zorundasın. Kış da uzun sürer. Aşağı yukarı altı ay ahırda dururlar. Hayvanların yiyecekleri genellikle mısır sapları, dağdan biçilen otlar olurdu.

Rusya'da Pastacılık, İstanbul'da Moskova Pastanesi

Benim doğduğum yıllarda Hemşinlilerin Rusya ile münasebetleri bitmiş ve Hemşin'e kapanmışlardı. 1917 İhtilalinden sonra Rusya kapısı kapanınca köylüler çok fakirleşmişti. Bizim 16 haneli Ortan köyü değil de Konaklar köyü hep Rusya'da çalışmış. Zenginlerin yaptırdığı konaklar, fakirlerin oturduğu yerler haline gelmişti.

Hemşinli, pastacılığı Rusya'da öğrenmiş. Köylü pastacılığı ne bilsin, hatta pastayı ne bilsin. Hemşin'de rutubetten dolayı buğday yetişmez. Mısır yetişir. Ekilen mısır da ekene yetmezdi. Bütün aileler hemen hemen ilave mısır alırlardı. Bazen, mısır bile bulunmazdı.

Arazi küçük olduğu için az ekilirdi. Bazen fırtına olur, mısır taneleri olgunlaşmadan yatar. Bazen yabani domuz veya ayı gelir, mısır tarlalarını talan eder. O kadarı bile zor hasat edilirdi.

Buğday ekmeğini meyve diye yerdik. O da elimize geçerse. Çok nadir ele geçen bir yiyecekti. Gurbetten gelen birisi getirdiğinde dilimlenir evlere dağıtılırdı. Meyve gibi bir şey! Bize de getirmişlerdi. Ben de bir parça yedim. Evde halam vardı. Kocası ölmüş, çocuğu olmadığı için bizim eve dönmüştü. Allah rahmet eylesin. Bizim yeme içmemizden o sorumlu olurdu. Hala acıktım, dedim. Oğlum ekmek verdim ya şimdi, dedi. Oysa biz onu 'ekmek'ten saymıyorduk.

Hemşinli, gitmiş orada pastacılığı, fırıncılığı öğrenmiş. Ama Hemşin'e dönmüşler. Bunların içinde az da olsa Rusya'da evlenenler de olmuş. Bu gelip gitmelerde güzergâh olarak takip ettikleri yolu tam bilemiyorum. Ama zannediyorum o zaman karadan yol yok. Deniz yolunu kullanıyorlardı.

Moskova'da, Kırım'da Sivastopol'de o civarlarda bulunmuş insanlar vardı. Hatta benim üniversitede talebeliğim sırasında bizim bir Hemşinlinin Kadıköy'de pastanesi vardı. Adı **"Moskova Pastanesi"** idi. Vaktiyle orada çalıştığı için adını da öyle koymuş.

1917 Rus İhtilali'nden sonra malları devletleştirilince Türkiye'ye dönüyorlar. Türkiye'de az da olsa iş hayatı başlayınca her tarafa yayılıyorlar, pastacılık, fırıncılık ve lokantacılık yapıyorlar.

II. Dünya Harbi'nden önce de Polonya'ya Varşova'ya ve İran'a Tahran'a gidip oralarda da iş yapanlar vardı. Varşova'ya gidenler Rusların Varşova'yı işgalinden sonra geri döndüler. Tahran'a gidenler ise İngiliz ve Amerikalıların Rusya'ya yardım için İran'ı işgallerinden sonra geri geldiler. Bunların hepsi oralarda çok para kazandılar, Türkiye'ye getirdiler.

Pastacılığın Zaafı

O mesleğin bir zaafı vardır. O da babadan oğula geçeni çok azdır. Çünkü çocuklar okuyor, bu sefer o işi yapmak istemiyor. Mesela Tunalı Hilmi'de Milka Pastanesi vardı. Gene de var mı bilmiyorum. Ankara Oteli'nin üst tarafında da Milka Lokantası vardı. O lokantanın sahibi de bizim Hemşinliydi. Büyük bir ailenin çocuğu idi. İki oğlu vardı, okudular. Bu ara pastane de yok oldu.

Bazıları da çocuğu genç yaşta parayla tanıştırmış oluyor. Çocuk para ile tanışınca çok tehlikeli. Çocuk parayı kasadan serbestçe alabiliyor, yetmedi başka alışkanlıkların sahibi olabiliyor.

Bu anlattıklarım hep çocukluğumun Hemşin'i ve sosyal yapısı. Bugün, ne 8-10 inek besleyen ev var, ne de o insanlar. Hemşin kendisini besleyemeyen bir yerdir. Gurbetten gelmezse yaşamak çok zordu.

Ayakkabı ile İlk Tanışma ve İlkokulun Devamı Sürmene Çamburnu'nda

1940'lı yıllara kadar ilkokulu üç sene okuyanlar diploma alıyor ve okur-yazar oluyorlardı. Bizim Hemşin'deki okulda 4. ve 5. sınıflar olmadığı için Gümrük Muhafaza Memuru olan ağabeyim Yunus'un yanında 1937-38 öğretim yılında dördüncü sınıfı ve 1938-39'da da beşinci sınıfı Sürmene Çamburnu'nda okudum.

Ayakkabı ile ilk defa 11 yaşında Çamburnu'na geldiğimde tanıştım. Oraya kadar çarıklarla geldim. Ağabeyim almıştı. Neler hissettiğimi anlatamam. İlk defa ayağıma ayakkabı giyiyordum. Bir kere su geçirmeyen, yağmurlu havalarda ağzı burnu eğilmeyen bir giyecek. Bugünkü ayakkabılar gibi değildi.

Benim Çamburnu'nda okuduğum zamanlar yoldan haftada birkaç defa araba geçer, onu da çocuklar taşa tutardı. Biz Çamburnu'ndan Hemşin'e araba ile gidemezdik. Rize'ye giden bir motor (tekne) bulurduk. Rize'de motordan iner, Pazar ilçesine ve oradan da yaya olarak köye giderdik. Fırtınalardan köprüler uçtuğu için oteller kalabalık olurdu. Odalarda değil, koridorlarda bile 30 kişi üç gün, beş gün yatardı. Ben ilkokul talebesiydim. Çamburnu'ndan Hemşin'e gitmek bile 3-5 gün sürüyordu.

1930'lu Yıllarda İlk Okullarda Okuyanların Halinin Resmidir
http://blog.milliyet.com.tr.

Hopa'ya Tayin, Ortaokula Kayıt ve Yürü Ya İdris!

1939-40 öğretim yılını köyde bekleyerek geçirdim. Bir yıl beklememin sebebi civarda gidecek ortaokul olmamasıydı. Benim liseyi bitirdiğim sene Türkiye'de 45 civarında lise vardı. Bunun 14'ü İstanbul'da geri kalanı bütün Türkiye'de idi. Karadeniz'deki liseler; Trabzon, Samsun, Kastamonu ve Zonguldak'ta olmak üzere dört adetti. Koskoca Karadeniz sahili boyunca dört tane lise vardı. Şimdi bizim üç sınıflı okulu olan Çamlıhemşin'de birkaç lise var. İmam Hatip var, düz lise var.

Yunus ağabeyim beni okutmak için kendisini, ortaokulu olan Hopa'ya tayin ettirdi. Ama bulunduğumuz yerin de okula uzaklığı 5-6 km idi. Hopa'nın batısında iki köy var. O zamanki isimleri Kise diğeri ise Peronit. Bugünkü isimleri sırayla; Çamlıköy ve Sugören. Biz Sugören yani Peronit'te oturuyorduk. Bir patika yoldan da Hopa'ya gidiliyordu. Ortaokul Hopa'nın öbür ucundaydı.

1940-41 öğretim yılında Hopa'da ortaokula başladım. Patika yoldan yürüyerek gidip geliyoruz. **Allah bana, sen yürüyeceksin, dedi, ben de yaz kış yürüdüm.** Bu anlattıklarımla ben, kendi fukaralığımı değil, neslimin ve dönemin fukaralığını belirtmek istedim.

Okumak için iki yıl Hopa'ya yürüyerek gidip geldim**.** Allah için söylüyorum, bu durumdan da hiç şikâyetçi olmadım.

Harp Yılları ve İzleri

Alman Uçaklarının Sesleriyle Uyanırdık

Hopa'da okurken benim için en enteresan şeylerden birisi Alman uçaklarının Batum'u bombalamasıyla uyanmaktı. Bütün Balkanlar Alman işgali altındaydı. Yaz günleri sabahın aydınlığında uçaklar Romanya'dan kalkar gelir ve Batum'u bombalardı.

Yine hiç unutmadığım manzaralardan birisi de her cumartesi günü Arhavili çocukların memleketlerine gidişiydi. Okullar cumartesi günleri öğleden sonra tatildi. Onların yolları takriben 10-12 km idi. O yolu öğleden sonra yaya yürüyorlardı. Hopa'nın batısında bir dere ve üzerinde ahşap bir köprü vardı (şimdi betonarme). Köprüyü geçtiler mi köprünün kenarına otururlar ayakkabılarını çıkarırlar, çorapları da ayakkabıların içinde bağcıklarla birbirine bağlayarak omuzlarına atarlardı.

Liseden bir arkadaşımın oğlu var. Büyükelçi Akın Algan. Ankara'dayken bana sık sık uğrardı ve ben de bu hikâyeyi ona anlattım. Bana dedi ki:

Neden?

Neden olacak! **Ayakkabılar ayaklardan daha değerliydi.**

Fındıklılar, –Fındıklı'nın adı o zaman Viçhe idi- daha uzak oldukları için iki haftada bir gidebiliyorlardı. Onlarda 15 km veya daha fazla gidiyorlardı ve aynı şeyi yapıyorlardı. Onlarda yaya ve yalın ayak yürümek zorundaydılar. Şimdi buraların hepsinde hatta beldelerde bile lise var.

Fukaralığın Aynası

Of-Sürmene sırtlarında bahçesinde yetişen meyve ve sebzeyi pazarlarda satmak için sırtlarında sepetlerle pazara giden kadınlar da yalın ayak, gider gelirlerdi. Ayakkabılar kasabada giymek içindi. Sepetlerinde portakal, mandalina, incir ve meyve bulunurdu. Bazılarının ellerinde de bir bakraç yoğurt olurdu.

Kadınların yüzü kapalıydı. Kapalı olup ta peştamalın iki ucu dudakları ile birbirine tutturulurdu. Çamburnu'nda kadın manzarası bu idi. Siz onların yüzünü görmezdiniz. Hopa'da da öyle idi. Giyimiyle kuşamıyla sahil bizden farklıdır. Ayaklarına çapula denilen, ayakkabı ile terlik arası, bir ayakkabı giyer ve onlar da pazara gitmek için ellerinde çapulaları 7-8 km'lik yolu çıplak ayakla yürürdü. Yüzleri kapalı olduğu için tanınmazlardı.

O dönemde gaz karneyle, ekmek karneyle, bez karneyle.

Memurlar ile halk şekeri farklı fiyata alırlardı. Mesela; halk şekerin kilosunu beş liraya alırken memura elli kuruşa veriyorlardı. Bu elli kuruş ile beş liranın ne demek olduğunu anlatabilmek için bir misal vereceğim. Harpten sonra 1950'lerde bile toz şeker 28 kuruş kesme şeker 32 kuruştu.

Bu fukaralık adeta halkın alın yazısı idi. Bu hadiseler beni çok etkilemiştir. Büyüyünce fukaralığı yenmek bizim vazifemizdir diyerek yola çıktığımı, söyleyebilirim. Bu insanların hali, bana kırbaç oldu.

Rus Pilotu Kurtarıyoruz

Ağabeyim gümrük muhafaza memuru olduğu için bir defasında Hopa'ya gitmek için, gümrük muhafaza motoruna binmiştim. Ufak bir motor! Bir ara geriye dönüp baktığımda o zamanki görüşümle denizde 10-20 metre çapında bir duman-sis yükseliyordu. Sonra öğrendim ki bir Alman uçağı gelmiş Batum'u bombalamış, Rus uçakları bunu kovalamış, Alman geri dönmüş, fakat Ruslar buna yetişemeyince Alman, Rusların üzerine gelmiş ve uçağı düşürmüş.

Pilotlardan birisini bizim motor kurtardı. Aldık götürdük Hopa'ya. Adam Rusya'nın Poti kasabasındanmış. Trabzon'un karşısından. Diğer arkadaşı yok...

Yunus Ağabeyim, Veli Nimetim

İlkokul dördüncü sınıftan itibaren yanına gittiğim Yunus ağabeyim; babamın üçüncü karısının çocuğu idi. Yunus dedemizin babasının adı imiş. Dedemin adı Hüseyin. Onun da babasının adı Yunus. Onun için bize köyde Yunuslar derler. Bir gün ağabeyime sordular siz peygamber soyundan mısınız, diye. Onunki Yunus, babamın İlyas, benimki İdris!

"Gümrük Muhafaza Teşkilatı" Türkiye sahillerine kaçak girişleri önlemek için kurulmuş ve profesyonel bir askeri teşkilat gibi çalışırdı. Ağabeyim burada düşük maaşlı bir memurdu.

Kendisi o zaman bekârdı. Hanımı ölmüştü. İlkokul 4. Sınıfa giderken de bekârdı. Sonra evlendi. Hopa'ya gitmeden maalesef o karısı da öldü. Doktorsuzluk mudur, nedir, bilmiyorum? Ağabeyim, yemeğimi yapıyor, sırtımı yıkıyor, çamaşırımı dışarıda yıkatıyordu. Cebime de harçlık veriyordu.

Yanında kaldığım sürece bana çok iyi davrandı. Beraber kaldığımız beş yıl içinde bana bir defa tokat attı. Ondan dolayı da çok mutluyum. Bazen davranışlarımın şekillenmesinde o tokatın izi olmuştur, diye düşünüyorum.

İlkokul 4. sınıftaydım. Bir cumartesi günü okula gidiyorum. Ceplerime bakmış herhalde. Dedi ki:

-Paran var mı?

Ben de cebimdeki son 5 kuruşu bir arkadaşıma vermiştim. Var dedim. Çıkar bakayım dedi. Hiç böyle bir sual sormazdı bana. Arandım güya, para yoktu. Yalan söylediğim için bir tokat attı. Bu bana bir ders oldu ve bir daha masumane de olsa yalan söylemedim.

Annelerimiz ayrı olmasına rağmen birbirimizi çok severdik. Ben ağabeyimle iki yetişkin insan gibi konuşurdum. Çok saygılı davranırdım. Hayatımda karşısında bacak bacak üstüne atıp oturmadım. Ben mühendistim, iş hayatındaydım. Kendisi de hayattaydı ve bize gelip giderdi. Yanında, ceketimin düğ-

meleri açık gezmedim. Gençliğimde sigara içiyordum. Ağabeyim benim sigara içtiğimi bilmedi. Babam gibi hürmet ettim ona.

Belki de biliyordu. Kendisi sigara içerdi. Enteresan bir kişiydi. Namazını kılar, bazen imamlık yapar hem de iki tek atardı.

Bir gün dedim ki ağabey. Senin arkanda namaz kılanlara şaşarım.

-Niye? Dedi.

Sen bunları yapıyorsun, sonra da geçip imamlık yapıyorsun. Şimdi imamın dediğini yap yaptığını yapma mı diyeceğiz, diye böyle rahatça da konuşurdum. Çok iyi insandı. Hiçbir şey demez hatta sen benimle nasıl böyle konuşursun bile demezdi.

Ağabeyimin eseri benim. Allah da nasip etti buralara geldim. İki oğlu vardı. Daha iyi yerlere gelebilirlerdi. Olmadı. Ama bir torunu Amerika'da okudu. Şimdi bizim İstanbul'daki şirketlerimizin birisinde iyi de bir yerde.

Çocukluğumun Hemşin'inden Kalanlar

Bizim Hemşin'in Sosyal Yapısı ve Yaşama Biçimi

On altı hanelik bizim mahallenin *(Ortan)* altı hanesi bizim sülaleydi. Bugünkü Çamlıhemşin'in iki tane Lazca konuşan köyü vardır. Onlarla beraber 16 köydü. Ama kaç hane bilemiyorum.

Çamlıhemşin; iki demirci, bir bakkal ve bir de jandarma karakolundan ibaret hiçbir idari birimi olmayan bir yerdi. Hemşin nahiyesi batıdaki taraftaydı. Eğer onu sayacak olursan köy adedi yirmi civarındaydı.

Nüfusunu bilemiyorum. Ama bizim muhtarlık köy (Ortan ve Konaklar mahalleleri) 65 hane idi. Her evde de en az 8-10 kişi vardı. Gurbettekilerle beraber.

Hemşin'de; daha ziyade mısır, patates, şalgam, turp, salatalık, kabak yetişir. Patlıcan ve güneş yeterli olmadığı için kızarmayan domates yetişir. Meyvenin birçok cinsi olur. Üzümler asmada yetişir. Yerde değildir, kokuludur. Karayemiş diye bir meyvemiz var, bizim Karadeniz'e mahsustur. Tabi ki, elma, armut, dut, kiraz da yetişir.

Mısır ekiyoruz ama o bile kendimize yetmezdi. Meyve belki yeterliydi, fakat sebze de yetmezdi, dışardan da alınamazdı. Çünkü alacak para da yoktu, yer de yoktu. Parayla ancak mısır, tuz, gazyağı alınırdı. Çaya şeker yerine mümkünse bal kullanılırdı.

Babam arıcılık yapardı. Ahşaptan variller, bugünkü kovanların 3-4 misli büyüklüğünde kara kovanları vardı. Bol miktarda bal üretilirdi, ama satmak için pazarı ve müşterisi yoktu. Evde şeker yerine bal tüketilirdi.

Babam enteresan bir insandı bal yemezdi. Ama arıcılık yapardı. Bizim aile-de işler 12 yaşından sonra bana kalınca lise hayatım döneminde arıcılığı sür-dürdüm. Bizde oğul[2] toplanmaz. Dilediği kovana kendisi gider. Oğulu yakala-mak yasaktır. Yasak dediğim kendi kurallarımız.

Yine kendimize göre bazı kurallarımız vardı. Mesela; köylerde çok kar ya-ğar. Köylerin arkasındaki ormandan ağaç kesmek köylüler tarafından yasak-lanmıştır. Kimse köydeki bir ağacı kesmez. Kovandan ayrılan oğul arılarını ya-kalamak yasaktır. Herkes de buna uyar. Sizin kovanınızdan çıkar benimkine, benimkinden çıkar sizinkine gider. Köylünün koyduğu kurallardı bunlar.

Bizim kovanlarımız çoktu. Ormandaki ağaçlar bu işi yapanlarca işaretlenir. Bizim işaretimiz de "Z" harfi idi. Hiçbir manası yok. Ama bilinirdi ki bu ağaçtaki kovanlar Yunusların. Ağaçlar ise bir- bir buçuk metre çapında gürgen ağaçları idi.

Bir Yumurta Bir Kuruş Ama Alan Yok

Pazarlar sadece ilçelerde olurdu. Satabileceğiniz malınız olsa bile alacak kimse yoktu. Çünkü herkes aynı şeyleri üretiyor.

Mesela benim çocukluğumda 1930'lu yıllarda bir yumurta bir kuruştu. Et diye bir şey satılmazdı. Yılda bir, hali vakti yerinde olan et keser onu da kavur-ma yapardı. Tabii kurban bayramında kesilenler hariç. Gurbetten gelmezse bizimkiler aç kalırdı. Her evden en az bir iki kişi mutlaka gurbete gider. Ge-nellikle lokantalarda, fırın ve pastanelerde çalışırlar. Köyümüzde bir de hoca vardı. Ben okuldan gelince köyün camisine gider, ders alırdım.

1940'larda askerliğini manga çavuşu olarak yapan ve okuma yazma bilen kimseleri kursa göndererek eğitmen olarak okullarda görevlendirdiler. Kendisi zaten ilkokul mezunu veya değil. Çok iyi bilinen bir fizik kuralı vardır. Bileşik kapların birisinden diğerine geçiş yapabilmesi için seviye farkı olması gerekir. Okur-yazar manga çavuşu 90 günlük kursla eğitmen oluyor ve ilkokul da öğ-retmenlik yapıyor. Bu da ülkenin içinde bulunduğu durumu gösteriyor.

İşler İmece Usulü, Davalar Akil Kişilerce Görülür

Bizim Hemşin, Karadeniz'in diğer yerlerine benzemez. Bizim köyde evler dağınık olsa bile en az üç, dört ev yan yanadır ve bir çizgi halindedir. Aralarında mesafe yok değildir. On metre olan var, yüz metre olan var. Ev yapılarımız ise genellikle: En altta bir veya iki ahır, onun üstünde bir yaşama alanı vardır. Bazen bu yaşama alanları iki kattır. Üstünde ot katı olanları da vardır.

Herkes birbirine gider gelir. İmece usulü vardır. Toplanılır bir gün sizin işiniz, diğer gün bizim işimiz görülür. Cuma günleri köyün camisinde –bizim mahallenin camisinde cuma kılınmıyor- kılınır. Cuma namazı kılınan cami aşağı yukarı 3 km bir mesafede idi. Cuma orada kılınır. Vaktiyle köyde dava falan olmazdı. Köyün akıllı, sözü geçen adamları adeta "ehli vukuf"u idi. Eskilerin "aksakal" diye tanımladıkları kişiler köyün bilirkişisi idi. Onun dediği olurdu.

Hemşin halkı dindardır fakat taassup içinde değildir. Kadınların başı bağlıdır, ama yabancı da olsa durur erkeklerle konuşur.

Babam öldüğü zaman onun ahbaplarından, köylerimizin saygıdeğer kimselerinden "bir sıkıntın olursa bana gel" diyenler oldu. Ben onlardan birine gidip de yardım istemedim, ama bu himaye, vardı.

Tulum Çalgımız, Horon Oyunumuz

Sosyal hayat yayla mevsiminde çok farklıdır. Üst yaylaya çıkılırken üç köy birleşir ve hepsi aynı gün çıkar yaylaya.

Bizim aşağı yayla ile yukarı yayla arası yürüyerek üç saattir. Bu sebeple eşyalarınızı da yanınızda götürürsünüz. Yükleri bir gün önce götürür, ikinci gün iki sefer yapardık. Sabah çok erken yola çıkılır ve gün doğduğunda yaylaya çıkmış olurdunuz. Döner tekrar çıkardık. Herkes bayramlık elbiseleri yahut ne varsa onları giyer.

Hemşin'de kemençe yoktur. Bizde çalgı aleti olarak tulum vardır. Bazı kaval çalanlar da olur. Bu arada şunu da belirtmek isterim. Tulumun ucunda çalınan kepçe gibi bir ağaç parçası vardır ki, onun adı "nav"dır. ***Divânü Lügati't-Türk***'te "nav", oluk diye geçiyor. Zaten o da oluk gibidir. Bunu da biz

Ermeni'yiz diyerek Türk olma yerine Ermeni olmayı tercih etmek isteyenlere, atıf olarak söylüyorum.

Yaylaya erkekli kadınlı çıkılır. Bir iki tane tulum çalan olur. Erkekler daha ziyade horon oynarlar. Kadınlar gizli oynarlar. Salonlarda veya meydanlarda değil, ama evin ahırında bile oynarlar. Şimdi televizyonlara bakıyorum da tulum çalanlar çoğalmış. Söz aramızda ben de o sesi duyduğum zaman hoşlanıyorum.

Yayla Hayatı

Yaylada genellikle hayvanlar otlatılır. Herkes kendi ineğini kendisi otlatır. Boğalar öküzler ayrı bir yere verilir ve orada toplu otlatılırlar. Onların başına maaşlı bir çoban tutulur. Sürüye iki ay dağda bakarlar. Bizde büyük baş olarak genellikle inek vardır.

Şimdi hiçbir şey kalmamış gibi. Her şey turistik amaçlı olmuş. Biz, evimizi birkaç sene evvel yaptırdık. Son zamanlarda çok acayip yapılaşmalar var. O günün yaşama şartlarına göre yapılan evlerin yerine yapılan yapıların ekonomik hiçbir değeri yok, ama ben çok memnun oldum. Bizim ev babamdan kalma bir yapıydı. Benim sağlığımda yok olmasın istedim. Yapılmasına çok memnun oldum. Çocuklar yaptırdılar. İlk yaylaya da uydurma bir yol yapmışlar.

Bizim yaylaların Kuzeyinde bir başka yayla var. O da bizim hanımın köyünün yaylasıdır. "Sal" derler. Düz bir arazi olduğu için sal tabir ederler. Bizim yaylanın adı Pokut. Ne manaya geldiğini aradım, bulamadım. Belki bozulmuş bir Türkçe de olabilir.

Bizim Hemşin'de köylerin şiveleri bile farklıdır. Mesela bizde kız demezler, kez derler. Arka deredeki bir köyde kız derler. Gidip gelme zor olduğu için böyle mahalli şiveler oluşmuştur.

Bu televizyonun birçok mazarratına rağmen Türkiye'de lisan birliğini, dil birliğini oluşturdu. Biz vaktiyle Rizeliyi hiç anlamazdık. Rizeliydik, ama onlar da bizi anlamazdı. Şimdi çok fark etti. Bu televizyon Türkiye'deki ağız ve dil farklılığını ortadan kaldırdığı gibi sınırlarımız dışındaki insanlara da Türkçeyi öğretiyor.

Bir gün Halep'te otelde kalıyorduk. Bizi kahvaltı salonunda genç bir kız karşıladı. İngilizce söylemeye çalışırken "Benimle Türkçe konuşabilirsiniz" dedi. Sonra büyük oğluma (Tevfik) da aynı şeyi söyleyince Tevfik ona, "Türkçeyi nerede öğrendiniz?" demiş. O da televizyondan demiş. TV'de Türk dizilerini, filmlerini seyrediyorlarmış.

Aslında bu televizyon iyi kullanılsa dil birliğine çok yardımcı olurdu. O dönemde sahilde (Karadeniz) okurken Lazca konuşan yaşlı başlı insanlar vardı. Hiç Türkçe bilmeyen insanlara rastladım.

Hemşin'in Okuyanları

Yargıtay'ın ilk daire başkanlarından birisi bizim Hemşinlidir. Hatta ikisi de. Birisi Hemşin diğeri Çamlıhemşinlidir. Hüseyin Avni Onat**.** Hemşin nahiyesinin merkez köylerinden birisindendir. Ankara Aşağı Ayrancı'daki sokaklardan birisinde onun adı var. Torunlarından birisi Türkiye Sınai Kalkınma Bankasının Genel Müdürlüğünü yaptı. Bizim Müşfik'in de sınıf arkadaşı. Diğeri de Çayeli Hemşin'dendir. Galip Bey derlerdi.

Benden evvel bizim ailede iki tane doktor var. Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'da okumuşlar. O zaman üniversite talebelerinin başında kasket, kasketin önünde de bir Ayyıldız vardı. Ayyıldız'ın içinde de bir bozkurt. Bozkurt, cumhuriyetin ilk yıllarında kalkınmanın ve ilerlemenin ve Türklüğün sembolü olmuştu.

Benim ailemde üç tane doktor, iki tane subay, iki tane hukukçu var. Babamın amcazadesi hukukçuydu. Hiç memuriyet yapmamış. Gelmiş köyde oturmuş. Ahmet Galip Güraloğlu.

Hamdi Danışoğlu, kayınpederim, ağır ceza reisi idi. Ben evlendiğimde emekli idi. Onun kuzeni Galip Karayalçın da hâkimdi. Bizden yukarıda bir başka köyden. Kayınpederim hem ilahiyat mezunudur hem de hukuk mezunudur. Beraber devam ettirmiş. İlahiyat dediğim din tahsili. Bugünkü ilahiyat fakülteleri değil. Erzurum'da medresede okumuş. Meşhur Yetim hoca diye hocaları varmış. Kayınbabam aklına geldikçe ağlardı. Hukuk tahsilini İstanbul'da Dar'ül Fünun'da yapmış.

Prof. Yaşar Karayalçın'ın babası Galip Karayalçın ile idadiyi (Lise) Erzurum'da okumuşlar. Yüksekokulu İstanbul'da.

Tevfik İleri, Yüksek Mühendis Mektebi (İTÜ) mezunudur. Bizim köyden o dönemde arkadaşlardan okuyan sadece ben oldum. Bu bir irade meselesiydi. Biraz da şans meselesiydi.

Ben beş yaşımdan itibaren ailemin bana çok güvendiğini gördüm. Buna babam da dâhil. Okuma sebebimin ne olduğunu tam bilmiyorum, ama ben okumak istedim. Belki de onlara mahcup olmamak için. Tabii şansım da yaver gitti. Allah'ın yardımı ve ufak da olsa bir memur geliri olan ağabeyimin sayesinde!

Prof. Dr. Mustafa Parlar da benden evvel okuyanlardan birisi. Bizim Hemşin'in Elevit köyündendir. Ben, Mustafa'yı lisede tanıdım. Onlar fen şubesindeydi. Ben de orta 3-A'daydım. Pazartesi ve cumartesi merasimleri, kışın kardan ve soğuktan dolayı koridorlarda yapılırdı. Oradan tanıyorum. Onlar fen şubesinde 7 kişi idi. Biz mezun olurken 2 Fen şubesinde toplam 61 kişi idik.

Bizim liseden Mustafa Parlar'la beraber bir kişi daha okumaya, Amerika'ya gitti. O gelmedi, Mustafa geldi, profesör oldu. İlme ve üniversiteye çok hizmet etti. ODTÜ'nün kuruluşunda hizmetleri geçti. 1970'de kısa bir süre üniversitenin rektörlüğünü yaptı.

ODTÜ'nün kuruluşu çok eskidir. Adnan Menderes üniversite için arazi alınmasını istediğinde bir miktar yer alıyorlar. Menderes, biraz daha alın, diyor. Daha sonra diyor ki: "Kardeşim Eğmür gölüne kadar alın şayet siz almazsanız gecekonducular alır." Şu anda o bölgedeki orman o sayede oldu. Rahmetliler farklı ufuklardaydı.

Mustafa bir ara politikaya girdi ve bir dönem AP'den İstanbul milletvekilliği yaptı. Kendisine politikaya girme dedim. Niye dedi. Liderler emre itaat edecek adam isterler. Sen yapamazsın dedim. Bir defa seçerler kendilerine uygun bulmazlarsa bir daha seçmezler. Sende de bu vasıfların olmadığını görüyorum, dedim. Nitekim bir sefer seçtiler ikinciye gelince de seçmediler. Bana, "İdris sen nereden biliyordun" dedi. Sen çok dürüst adamdın onun için dedim. Mustafa Parlar hem iyi bir ilim adamı hem de iyi bir vatanseverdi. Ortalıkta pek görünmezdi. Bu yurtdışında okuyanların zaafıdır. Türkiye'de muhitleri olmadığı için pek ortaya çıkamazlar.

Hemşin'e Elektrik Geliyor Ama Ne Zaman?

Tam bilemiyorum ama Hemşin 1950-1960 arasında ilçe olmuştu. Rahmetli Mustafa Parlar, ilçenin elektriklendirilmesi işine öncü oldu. Mustafa, Amerika'da okuduğu için Türkiye'deki bürokrasiyi tanımazdı. Bir gün Çelikkale (Adem Yavuz) Sokak'taki yazıhaneme geldi.

-Düş önüme sen oraları tanırsın, İller Bankasına gideceğiz, dedi. Ne yapacağız, dedim. "Hemşin'e elektrik isteyeceğiz" dedi.

Mustafa, Hemşin'e elektrik götürmenin maliyeti çok yüksektir. Elektrik getireceğimize oraları milli park yapsak da paraların yarısı ile orada yaşayan halkı şehirde kasabada iş sahibi yapsak olmaz mı, dedim.

-Sus sus. Bu aklını kendine sakla ve oralarda da sakın söyleme dedi. Allah rahmet eylesin. Ben Mustafa'yı çok severdim. Çok mert bir insandı. Nur içinde yatsın.

İller Bankasına gittik. Orada işe bakan yetkili benim sınıf arkadaşım çıktı. Daha sonra Elazığ senatörü oldu. Yüksek Mühendis Cahit Dalokay. Ankara'nın eski belediye başkanlarından Vedat Dalokay'ın amcazadesi. Elektrik işi bittikten sonra bu konuşmamızı Cahit'e anlattım.

Ben elektriği 16 yaşımda ortaokul son sınıfta Erzurum'a gidince gördüm. Hemşinliler ise 1970'li yılların başında elektrikle tanıştılar.

Parasız Yatılı İmtihanını Bir Arkadaş Söylüyor

1942 yılı yazı idi. Şimdi ismini hatırlayamadığım birisi, Devlet parasız yatılı okul imtihanı varmış, dedi. Ben de o imtihana girdim. İmtihandan sonraki günlerdeydi Hopa'da yürüyorum, o esnada matematik hocamız Burhan Kurtoğlu bana; "Matematik problemini yanlış çözdün" dedi. Hayır, hocam ben doğru çözdüm dedim. Bu kadar kendime güveniyordum. O yanlış yaptığımı söylüyor, ben ise doğru çözdüğümü. İmtihanı kazandığıma göre demek ki doğru çözmüştüm.

Öğretmenimiz Burhan Kurtoğlu, Arhavili idi. Sonraları onunla Teknik Üniversite(İTÜ)de beraber talebelik yaptık. Bizlerin ağabeyiydi. Kasım ayı içinde benimle imtihana giren Arhavili Ziya diye bir arkadaşım,

-İdris; 30 Ekim tarihli "*Ulus*" gazetesinde gördüm. Sen imtihanı kazanmışsın, dedi.

O zaman günlük gazeteler Hopa'ya 15 gün sonra geliyordu. Demek ki bu haberi duyduğumda 15-16 Kasım günleriydi. Biz o imtihana 5-10 kişi girmiştik ama aynı sınıftan iki kişi kazandık. Ben ve Muammer Ergürbüz. Muammer, Niksar'lı bir arkadaşım. Orman Mühendisi oldu. Kendisiyle hâlen görüşüyorum. Yazın Yalova'da oturur, kışın da Ankara'da. Geldiğinde telefon eder muhakkak görüşürüz.

Parasız yatılı imtihanını kazandığımda ortaokul üçüncü sınıfta derslere başlamıştık. Fakat Hopa'daki sınıf arkadaşlarım benim gitmemem için çok ısrar ediyorlardı. Hatta matematik dersi öğretmenine, gitmemem için bana baskı yapmasını istiyorlardı. Öğretmen de gitme dedi. Ama bu benim için bir şanstı ve ben bu şansımı kullanmalıydım. İzin verin gideyim, dedim. Hepsiyle vedalaştım ve Hopa'dan ayrıldım.

Erzurum ve Yatılı Okul Hayatı

Annemi Bir Daha Görememe Endişesini Hep Yaşadım

Pazar'dan Trabzon'a vapurla, oradan da Erzurum'a transit otobüsleriyle gidilirdi. Otobüsler 10 kişilik minibüslerdi. Trabzon ile İran hududu arasında, gidiş-geliş haftada bir yolcu taşırlardı. Köyümüzden çıkıp Erzurum'a varmak ise en az 5 gün sürerdi.

Karadeniz'den Erzurum' gidecek olanlar veya Erzurum'dan Trabzon'a gidecekler için bir başka vasıta da kamyonlardı. Şoför mahallinde yer bulamayanlar kamyonun üzerindeki yüklerin üstünde gitmek zorunda idi.

Zigana'dan ve Kop dağından geçiliyordu. Zigana'da yollar dar ve virajlı olup, 40-50 metrede de bir **"korna çal sağdan geç"** diye levhalar vardı.

On bir yaşımdan itibaren ailemden ayrı yaşamaya alışmıştım. Ağabeyimle beraberdim. Erzurum'a giderken kendimi yetim gibi hissettim. Annemi bir daha görememe endişesini yaşadım. Ama kendime hep güvendim.

Erzurum Dağları Kar ile Boran

Erzurum Lisesinin kuruluş tarihi 1889'dur. Erzurum'a vardığımda 1942 yılının Aralık ortaları idi. Kalorifersiz bir okul ve yine kaloriferi olmayan bir pansiyon binası! Hiç sokağa çıkmadan yatakhanelere gider, dershaneye gelirdik. Arada da yemekhane vardı.

Başlangıçta Erzurum'a alışmakta çok zorlandım. Beni hiç tanımadığım iki arkadaş karşıladı. Hulusi Çetinoğlu ile Celalettin Algan. Bana mihmandarlık yaptılar. Aynı sınıftayız ama onlar okula ortaokul birinci sınıfta gelmişler. Celalettin Algan daha sonra doktor, Hulusi Çetinoğlu ise yüksek makine mühendisi oldu.

Erzurum çok soğuktu. Sınıflar ve yatakhaneler linyit sobaları ile ısıtılıyor, elli kişilik yatakhanede bir soba yanıyordu. Yatakhanede gece pencerenin kenarına bir şişe su koyup ısıyı ölçüyorduk kendimizce. Sabah kalktığımızda su donmuş oluyordu. Şişe çatlıyor fakat su dökülmüyordu.

Tuvaletlerin kapısına donmasın diye yorgan gibi bir örtü örtülüyordu. Biz yatılı talebeleri on beş günde bir hamama götürüyorlardı. İki kişiye bir kalıp sabun veriliyor, biz de onu testere usulü, telle keser ve taksim ederdik. Hamama gitmeler her zaman hafta sonuna denk gelmezdi. Bazen oradan gelir derse girerdik. Şayet banyo yapma zarureti doğmuşsa tuvalete gider ve bir kova soğuk suyu üstünüze dökerek boy abdesti alma şartını yerine getirirdik.

Sular; bazen donar, bazen elektrik kesilir pompalar çalışmadığı için akmazdı. Dışarıdaki çeşmeye çıkar elimizi yüzümüzü yıkardık. Ben Erzurum'da -39'u gördüm ve yaşadım. Erzurum, kış boyu sis, kar ve buzla kaplı olurdu. Kışı en az altı ay sürerdi. Palandöken dağında da kar 7-8 aydan fazla kalırdı. Bu dağda o zamanlar da kayak yapılırdı. Sonradan oraya ufak ahşap bir sıçrama platformu yapıldı. Bugünkü Palandöken'in kayak için aldığı merhale çok iyi. Başlangıçta alışmakta çok zorluk çektiğim Erzurum'un daha sonra dostu oldum.

Biz Kağnı Gıcırtısıyla Uyanır, Gündüzlü Öğrenciler Buz Pateniyle Okula Gelirdi

Erzurum ovasında Fırat'ın kollarından Karasu akar. Karasu'nun kenarları kamışlık ve sazlık idi. Bu saz ve kamışların kuruyanları kesilir, hamamlarda ve ekmek fırınlarında yakıt olarak kullanılırdı. Bu yükler de öküzlerin çekmiş olduğu kağnılarla taşınırdı.

Biz, kış boyunca bunları şehre taşıyan kağnıların gıcırtısıyla uyanırdık. Erzurum'un bir diğer yakıtı da tezekti. Bilindiği gibi tezek hayvan gübresinin

kurutulmuşudur. Erzurum'un yerli çocukları da okula çok kere buz pateni ile gidip gelirlerdi. Kağnı arabalarını kullanan adamlarda ve okula gelen gündüzlü öğrencilerin kaşlarında, buzların sarktığını görürdük.

Erzurum'da halkının oturduğu mahalleler umumiyetle tek katlı toprak damlı evler ve dar sokaklı yerlerdi. Kışın çok kar yağdığı için bu yerlerde insanlar kendilerine su kanalı gibi yollar açarlardı. Şehrin ulaşım vasıtalarının tamamına yakını yazın atla çekilen faytonlar, kışın ise yine atla çekilen kızaklardı.

Erzurum Sokaklarına Yabancılar Giremez

Erzurum'da 15-20 tane toprak damlı olmayan bina vardı. Bunlar Lise, Mareşal Çakmak Hastanesi, Numune Hastanesi, Öğretmen Okulu, Yapı Usta Okulu, Hükümet binası, Erzurum kongresinin yapıldığı bina! Bir iki tane Otel, Halkevi, Ordu müfettişliği binası, İstasyon binası gibi. Erzurum'da bulunan diğer binaların hepsi toprak damlı idi!

Erzurum'un mahalle aralarında yabancılar gezemezdi. Özellikle erkekler mahallelerine yabancı delikanlıların girmesini istemezdi. Bir sokaktan bir yabancı iki defa geçti mi mahallenin gençleri hemen bir çocuk gönderirler ve onu adama musallat ederlerdi.

Çocuk, gider adama çarpar ve kendini yere atarmış. Adam tutup çocuğu yerden kaldırırken; "Kardeşim kendine dikkat et" gibi bir şey söyleyince delikanlılar bağırırlarmış hemen. "Sen bunun nereden kardeşi olursen."

Erzurum; gönülden uzak olmasa da gözden uzaktı. Haftada bir tren gelir, gelen trenleri karşılamak, gidenleri uğurlamak halkın eğlenceleri arasında idi.

Erzurum da kültürel faaliyetlerin yapıldığı yegâne yer Halkevi idi. Bazen gezginci tiyatrolar gelir, ona da okul kontenjanına ayrılmış birkaç bilet olurdu. Bilet için kura çekilirdi. Bazen de konferanslara giderdik. Erzurum barları oynanırdı. Erzurumlular bu barı oynarken coşarlardı. Bir de bar şiiri var ya erlik yiğitlik destanıdır, bar diye başlayan. Şiir okunup davul zurna çaldığında herkes coşardı.

Yatılı Okul Hayatından Bazı Kesitler

Sabah çok erken kalkardık. Kahvaltıdan evvel elli dakikalık bir mütalaa (çalışma) saati vardı. Dersler sabah dokuzda başladığına göre demek ki biz sabah saat altıda kalkıyorduk. Hocalar bazen yatakhaneleri gezerdi. Kalan talebeyi de uyandırırlardı. Yatakları düzeltmek zorundaydık. Düzeltmeden giderseniz dolaşanlar sizi tespit eder ve cezalandırırlardı. Asker usulü. Zaten hangi yatakta kimin yattığı belli! Benim bundan hiç şikâyetim olmadı. Bizi bir nevi disipline alıştırıyorlardı.

Mütalaa saati bittikten sonra yine zil çalar ve kahvaltıya giderdik. Kahvaltı genellikle çorbaydı. Çünkü çaya atacak şeker yoktu. Çorbanın ne çorbası olduğunu hatırlamıyorum ama Türkiye'nin ve Erzurum'un o yıllardaki fukaralığı bizim yemeklere de yansıyordu. Hem de çok iyi yansıyordu.

Bir sene yatılı talebe olarak yedi ton kapuska ve kapuskalı yemekler yedik. Lahanayı toptan alır ve toprağa gömerlerdi. Bulgur, çorba, vazgeçilmez yiyeceklerimizdi. Pek lezzetli şeyler değildi, ama biz de aç kalmamak için yemek zorundaydık. Bunu tenkit için değil, O günün şartlarını bugünkü nesil de bilsin diye söylüyorum. Kahvaltıdan sonra ders zili çalar derslere girerdik.

Evlendik. Rahmetli eşim bana ne yemek yapayım dedi. Ben de yapmayacaklarını söyleyeyim: Bamya, yeşil mercimek, kapuska ve lahana cinsi hiçbir yemeği yemem dedim. Bunlar hep yatılı hayatından Erzurum'dan kalan hatıralardır. Aradan zaman geçti. Bir de baktım evde bamya var. Ben yemeğe isyan etmem ama Türkâncığım ben bunu yemem dedim.

"İdris bir tadına bak" dedi. Tadına baktım, benim yediğin bamyalarla alakası yoktu.

Latif Doğusoy diye bir matematik hocamız vardı ve yemekhanede gözlemci olarak başımızda bulunuyordu. Biz de masada oturmuşuz yemek yiyeceğiz. Yanımızdan geçerken;

-Bir dakika hocam, dedim.

O da durdu ve bekledi. O günün yemekleri bozulmuş olduğu için bize içinde yarım soğan ve bir kaşık suyu bulunan yahni ve bir parça ekmek verdiler. Bir kaşık yemek ve bir lokma ekmek!

-Hocam şimdi ben doydum mu, diye sordum.

Gözleri doldu. Bu davranışımdan çok pişmanlık duydum. Latif Bey, daha sonra Haydarpaşa Lisesine gitti. İstanbul'da bizim büroda da çalışmıştı. Beraber olduk, beraber tatil yaptık. Karslı bir ağabeyimizdi. Ağabeyimizdi diyorum. Gençti o zaman. Kendisine çok hürmet ederdim. Benden birkaç yaş büyük olmasına rağmen elini öperdim.

Asker Kaputundan Mayıs Ayında Palto

Yemekler kıt ve kalitesizdi fakat bununla yetinmek zorundaydık. Harp içiydi. Öğünlerde verilen ekmek iki parmağımızın yarısı kadardı. Şehirde ise ekmek karne ile veriliyor ve onlar ne kadar alırlardı bilemiyorum. Ama daha sonraki yıllarda şehirlerde yaşayan aileler, birbirine yemeğe gidecekleri zaman yanlarında ekmeklerini de götürdüklerini duymuştum.

Bize uydurma kumaştan elbiseler verirlerdi. Şayak denilen asker kaputu cinsi bir kumaşın boyanmışı. Biraz da iç çamaşırı veriyorlardı.

Umumiyetle kışın yatılı talebe, sokağa bile çıkamazdı. Çok soğuk olurdu. Palto da veriyorlardı. Ama bir yıl mayıs ayında verdiler. Maçkalı bir arkadaşımız sırtında paltoyla koridorlarda geziyor. Müdür muavinimiz Mehmet Müftügil, o arkadaşımıza:

"Bu mevsimde bu palto giyilir mi?" diye sordu.

"Hocam bu palto başka mevsimde giyilseydi o zaman verirdiniz" dedi ve hoca hiç sesini çıkartmadı. O yıllarda o kıtlığa biz adeta razıydık. Allah için söylemek gerekirse çok da şikâyet etmiyorduk.

Harp içinde hiçbir şeyin olmadığı bir yerde devletin de imkânı yoktu. O dönemde ordu mevcudunun 600.000 civarında olduğunu duyuyorduk. 1945'te harp bittiğinde nüfusumuz 17 milyon bile değildi. Hani "10. yıl marşında 15 milyon genç yarattık her yaştan" diye söylüyoruz ya, o öğünmek için söylenmiş bir sözdür. 10. yılda 15 milyon nüfus yoktu.

Bize, o imkânları sunanlardan, devletten, milletten Allah razı olsun. Durumumuz iyi değildi ama şikâyet etmemekte gerekiyordu. O şartlar olmasaydı ben burada olmazdım. Çünkü ailem beni okutabilecek durumda değildi.

Öğleyin dersten sonra, akşam yemeğinden önce ve yemekten sonra üç mütalaa daha vardı. Mütalaalardan sonra zil çalar, yatakhaneler açılır, 200 öğ-

renci doğru yatağa. 50 kişilik yatakhanede bir tane linyit sobası vardı ve ancak etrafını ısıtıyordu.

İlk Yıl Hastalandım ve Bir Buçuk Ay Hastanede Yattım

O zamanlar ortaokulda; okul bittikten sonra bir bitirme, bir de eleme imtihanları vardı. Eleme imtihanının soruları bakanlıktan gelirdi. İmtihan sırasında cevap kâğıtlarında isimlerimizin olduğu yerler kapatılır ve öyle cevaplardık. Sorular da kapalı zarflarda gelir ve orada sorulurdu.

Erzurum'da talebeler sık sık hastalanırlardı. Ben de bir soğuk algınlığı geçirdim. Mart ayının ortaları idi. Tam bir buçuk ay hastanede yattım. Mayıs ayının başlarında taburcu oldum. Sınıftaki arkadaşlarımdan geri kalmıştım. Kendimi tamamen derslerime odakladım. Derse giriyorum, dersler beş dakika gibi geliyor. Mütalaaya giriyorum 45-50 dakika, o da beş dakika gibi geliyordu. Tam konsantre oldum. Haziran ayında yapılan imtihanları altı kişi verdi, sınıfı doğrudan geçti. Bunlardan birisi de bendim ve çok mutlu oldum.

Bir iş için müdür baş muavini Nail Bey (Nail Gökbudak)'in odasına girmiştim. Bir şey söyleyecektim. Daha hiçbir şey söylemeden beni bir kucakladı, sarıldı. Benim hocam değil, beni tanımıyordu. Kendisi Konyalı idi, daha sonraları Konya lisesinde müdürlük yaptı.

"İdris, biz senin sınıfta kalıp kovulacağını düşünüyorduk. Hepimizi mahcup ettin" dedi.

Bu sahip çıkmayı ben hiç unutmam. Hiç unutmadım. Bir hoca kendi talebesi olmayan bir çocuğu ufak da olsa (belki talebe için çok büyük) bu başarısına nasıl memnun olduğunu, nasıl sevindiğini hatırlıyorum. Acaba şimdi böyle hoca var mı? Yine soruyorum. Şimdi böyle hocalar var mı? İnşallah vardır.

Yaya Olarak Erzurum'dan Bizim Yaylaya Gidiş Üç Buçuk Gün

Ortaokul son sınıfı okumak için geldiğim Erzurum'dan yaz tatilinde memleketime döneceğim ama gelişimde olduğu kadar şanslı değildim. Gelirken

cebimde 2,5 lira vardı ve vasıtayla beş günde gelmiştim. Ama giderken sadece elli kuruşum vardı. 50 kuruş ile ancak yaya gidilebilirdi.

Çaresiz yaya olarak geri dönecektim. O istikamete giden birkaç katırlık bir kervan buldum ve onların peşine takıldım. Kervanda bizim karşı köyden de adamlar vardı. Bunlar o devrin tüccarları. Erzurum'dan erzak ve eşya alıyorlar ve köylerine götürüyorlardı.

Erzurum'dan kervancılar ile birlikte yola çıktık. Karasu'yu geçtikten sonra, Dumlu dağının eteklerindeki **Umudum** köyünde kaldık. Evine misafir olduğumuz kimseler Çamlıhemşin'den gelip oraya yerleşmiş bir aile idi. İkinci gün Dumlu yaylalarından geçerek Çoruh nehrinin güney sahilindeki tepelerde bir köye vardık ve köy muhtarına misafir olduk.

Dumlu yaylalarından geçerken duyduğum hazzı anlatmak mümkün değil. Her taraf yemyeşil. Neredeyse dağın tepesine yakın yerinden geçtik. Bir oda genişliğindeki bir yerden su kaynıyor. Hayvanlar otluyor. Rengârenk çiçekler, yemyeşil otlar. O manzara bir köylü çocuğu olarak beni çok mutlu etmişti.

Ertesi günü Çoruh vadisini yamaçtan aşağı gidiyoruz. Öyle dik bir yol ki, insan kendisini frenleyemiyordu. Patika yol. Hatta patika bile denilemeyecek yerlerden geçtik.

Çoruh üzerinde çelik tel halatlarıyla yapılmış, döşemesi basit ahşap olan bir köprüden geçtik ve **Hunut** nahiyesine ulaştık. Artık Kaçkarlara güneyden tırmanıyorduk. Çoruh vadisi sıcaktır. Bu vadide zeytin bile olur. Meyve boldur. Hunut'u biz ismen bilirdik. Oradan bizim yaylalara katır sırtında meyve gelirdi. Değiş tokuş olurdu. Peynir yağ alırlar, meyve verirlerdi.

Hunut'tan çıktığımızda akşam olmak üzereydi. **Ekrek** diye bir yaylada kaldık. Kaldığımız yer katır çuvallarının altıydı. Allah'ın dağı. Yatacak bir yer yok. Sabahın erken saatlerinde oradan çıktık ve bir müddet sonra bir geçitten Kaçkar'ın kuzeyine geçtik.

Beraber geldiğim kervancılar oradan **Elevit** yaylasına gittiler. Ben ise kendi yaylama, evime, gitmek istedim. Orada kervancılarla yolumuz ayrıldı. Onlar o koldan aşağıya gittiler. Ben çocukluğumda o yerleri geçtiğim için doğuya yöneldim. Bir yüksek tepeyi aştım ve **Karmik** yaylasına vardım. Ufak bir yayla. Akrabalarıma gittim. Munise hala beni görünce şaşırdı. Munise halanın bana hazırladığı yemeği yedim ve yola çıktım.

Bir yüksek sırtı daha aşarak **Palovit** yaylasına geldim. Oradaki hısım akrabalardan birisine akşama kaç dakika var diye sordum. Kırk beş dakika olduğunu söylediler ve akşama orada kalmamı istediler. Hayır, ben gideceğim dedim. Bunu sorduğumda meğer akşam olmuş. Fakat dağlardaki güneş geç battığı için havanın kararması biraz daha geç olur, onu anlamamıştım.

Oradan bizim yaylaya bir-bir buçuk saatlik bir mesafe vardı. Hayvanların geçtiği bir patika yoldan gidiyorum. Yolu yarılamadan karanlık oldu. Ve ben ayıları kurtları korkutmak için türkü söylüyorum. Elimde torbam ortaokul talebesi 55 kiloluk İdris. Üzerimde bir çakım bile yok. Türkü söyleyerek güya ayı, kurt korkutuyorum. Aslında kendi korkumu yenmeye çalışıyordum.

Türkü söyleyip ıslık çalarak tepeleri aştım ve yatma saati civarında yaylaya vardım. Yayla evlerini görünce artık kurtta yese dinleneceğim dedim. Çok yorulmuştum. Sabahın karanlığından beri 17 saattir yürüyorum. Biraz uzandım sonra **Samıştal** yaylasındaki evimize vardım.

Bizimkiler şaşırdılar. Hiç beklemiyorlardı. Erzurum'dan Hemşin'e vasıtayla 5 günde 2,5 liraya gidiliyordu. Benim ise cebimde 50 kuruşum vardı. Ve o yolu yaya gitmek zorundaydım. Beş günlük yolu 3,5 günde gittim.

Benim kaderim bu. İlkokullara, ortaokula yürüyerek gitmiştim. Hemşin'den üç günde gidiyordum Hopa'ya. Üç gün de de geliyordum. Başka vasıta yoktu. O yaşta bir çocuğun o yolları yalnız yürümesi için çok güvenilir bir ortamın olması lazım. İnsanların değer yargılarını ve güven ortamını tasavvur edin. Kimse kimseye bir şey demiyor. Darp edilmiyorsun. Kimse kimseyi tehdit etmiyor. Herhangi bir tasallut yok. Böyle şeylerin olacağı da aklımıza bile gelmiyordu. Fındıklı'da yahut o günkü adıyla **Viçhe**'de kaldığım kahvenin kapısında ulu bir çınar vardı. Sahibi de artık beni tanımıştı. Bir çay içip orada sabahlıyordum.

30 Ocak 2014- Çankaya-Ankara